

Панченко О. І.

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

ІСТОРИЧНЕ ТА СУЧАСНЕ ЗВЕРТАННЯ В АНГЛІЙСЬКОМУ ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ (НА МАТЕРІАЛІ КАЗКИ ДЖ. РОЛІНГ «ІКАБОГ»)

*Проблеми комунікації посідають чільне місце у сучасній лінгвістиці та інших галузях науки, тому вважаємо, що стаття є актуальною, оскільки будь-яка комунікація починається з визначення дійових осіб цього процесу і у багатьох випадках це визначення створюється за допомогою звертання. Актуальність роботи полягає в тому, що системний підхід, аналіз та опис форм звертання у сучасній англійській мові не є ще повністю завершеними, а саме ці відомості дуже важливі для організації процесу спілкування. Наш підхід до дослідження звертання пов'язаний з його функціонуванням у ролі елемента художнього тексту, що дає змогу побачити в одній площині як історичні, так і сучасні форми звертання в англійській мові. Мета роботи – дати системний та класифікаційний опис форм звертання в англійському художньому тексті. Як матеріалом дослідження ми послуговувалися твором Дж. Ролінг «Ікабог». Групи звертань, які можна виділити в апелятивному просторі казки Дж. Ролінг «Ікабог»: звичайні імена, які носять персонажі твору, звертання, пов'язані з історично наявними титулами (найвищим у цьому соціальному аспекті є звертання до короля). До третьої групи ми уналежнюємо також «титульні» звертання, але децю нижче рангом, звертання до слуг короля, або звертання до нижчої на соціальному щаблі людини. Помітне місце у номенклатурі звертань посідають слова, які виражають родинні зв'язки. Поширені також звертання типу *fellow, pal, mate, boy, chap*, що характеризують особу з погляду віку, статі, взаємин. Саме для цього тексту характерне звертання до фантастичної істоти. Перелічені різноманітні форми звертання яскраво відбивають історичні відносини між людьми з різним соціальним статусом, у той же час не залишаючи поза увагою сучасні типові родинні, дружні та інші апелятивні форми. Перспективи дослідження ми вбачаємо в аналізі звертань у всіх серіях книг Дж. Ролінг, зважаючи на те, що ці твори є сучасними і в той же час певною мірою стилізованими під старину, що дає змогу порівняти історичний та сучасний стан номенклатури звертань в англійській мові.*

Ключові слова: *звертання, титул, соціальний статус, класифікація, художній текст.*

Постановка проблеми. Проблеми комунікації посідають чільне місце у сучасній лінгвістиці та інших галузях науки, тому вважаємо, що стаття написана в руслі актуальної проблематики, оскільки будь-яка комунікація починається з визначення дійових осіб цього процесу і у багатьох випадках це визначення створюється за допомогою звертання. Виражаючи різні ставлення мовця до адресата як у процесі встановлення мовленнєвого контакту, так і в процесі мисленнєвої діяльності, звертання найактивніше бере участь у спілкуванні між людьми та з навколишнім світом. Тому у будь-якій мові достатньо велика соціальна значущість звертання. У стосунках між людьми звертання нерідко відіграють першорядну роль. Позитивне чи негативне ставлення до співбесідника під час налагодження контакту, встановлення міжособистісних зв'язків, тобто

сукупність суб'єктивного й об'єктивного чинників у семантиці звертання визначають актуальність проблеми, що розглядається.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальність теми нашого дослідження полягає в тому, що системний підхід, аналіз та опис форм звертання у сучасній англійській мові не є ще повністю завершеними, а саме ці відомості дуже важливі для організації процесу спілкування. Звертання як складна номінативна одиниця розглядалося науковцями в структурно-семантичному (Ю. Д. Апресян, О. Г. Ветрова, В. Є. Гольдин, М. А. Олікова, Дж. Лич, М. Шорт), прагматичному (Н. Д. Арутюнова, М. М. Бахтін, Г. Г. Почепцов, М. Л. Прет, С. К. Левінсон) та соціолінгвістичному аспектах (Р. Браун, М. Форд, А. М. Монтгомері, С. М. Ервін-Тріп). Низка вчених розглядає віднесеність звертання до супрово-

джуючого його речення (висловлення), надаючи цій проблемі різного тлумачення: дехто вважає, що звертання не входить до структури речення, не є його членом (О. О. Шахматов, О. М. Пешковський), інші дослідники розглядають його як поширюючий член речення (О. Г. Руднев, І. П. Распопов, А. М. Ломов, Л. П. Столярова, Є. В. Кротевич, О. В. Бельський); є думка, що звертання можна вважати компонентом тексту і навіть особливим типом речення (В. П. Пронічев, М. В. Федорова). Проблема звертання в українській мові цікавить В. А. Олійникова. Застосована ним структурно-функційна процедура аналізу вможливила розмежування непоширених, виражених окремою лексемою, і поширених, змодельованих кількома словами, звертань [3, с. 3]. Водночас вітчизняні науковці характеризують звертання не лише на матеріалі української мови, а також німецької (Н. М. Величко, І. В. Корнійко), російської (Л. В. Корновенко, В. Е. Райлянова) та ін. Проблема звертання в германських мовах розглядають І. В. Трищенко [5, 6], А. Ф. Артемова, Є. О. Леонович [1] та інші науковці. Наш підхід до дослідження звертання пов'язаний з його функціонуванням у ролі елемента художнього тексту, що дає змогу побачити в одній площині як історичні, так і сучасні форми звертання в англійській мові.

Постановка завдання. Мета нашої роботи – дати системний та класифікаційний опис форм звертання в англійському художньому тексті. Для досягнення цієї мети доцільно вирішити ряд завдань: проаналізувати існуючі теоретичні засади щодо форм звертання; зібрати релевантний фактичний матеріал; виділити типові групи слів – звертань; проаналізувати різні групи слів – звертань у сучасному англійському художньому тексті. Як матеріалом дослідження ми послуговувалися твором Дж. Ролінг «Ікабог» (“The Ickabog” [7]). Ця казка була створена під час епідемії коронавірусу з метою розважити читачів на карантині та виходила в Інтернеті окремими випусками у кращих традиціях англійської літератури. Загальна кількість звертань у тексті казки (не беручи до уваги повтори) складає понад 100 одиниць.

Виклад основного матеріалу. Термін «звертання» закріпився в лінгвістиці як називний (або окличний) відмінок іменника, який позначає особу. З погляду конотативного навантаження звертання може бути простою назвою адресата, яка не викликає будь-якої емоційної реакції, або у функції звертання трапляється таке слово або словосполучення, яким визначається ставлення мовця до співрозмовника. Щодо локації звер-

тання у синтаксичній структурі, зауважимо, що воно не має певного закріпленого місця в реченні, тобто може бути розташованим на початку, в кінці чи в середині речення. Утім у низці випадків залежно від форми звертання, його функції та умов використання, а також залежно від самого звертання і всього речення його місце може бути закріплене відповідно на початку, в кінці або в середині речення. В. А. Олійников зазначає, що звертання як лінгвістичне поняття має подвійне витлумачення, з одного боку, позначаючи слова чи сполуки слів, які вказують на того, до кого звертається адресант мовлення; а з іншого боку, є підпорядкованою семантико-синтаксичній надкатегорії субстанційності неелементарного простого речення категорією, якій притаманна сукупність змістових і формальних параметрів та графемне членування [3, с. 71]. І. В. Трищенко акцентує увагу на тому факті, що позиція звертання відкрита для актуалізації стилістичних прийомів, які базуються на семантичному контрасті та нерівності. Такі звертання беззаперечно входять до арсеналу експресивних засобів художнього тексту [5, с. 66].

З погляду кореляції з об'єктами реальності назви осіб як лексико-семантичної основи звертань поділяють на:

1) ідентифікувальні назви осіб, що відбивають їх об'єктивні диференційні ознаки, серед яких варто перелічити власне ім'я, стать, вік, сімейний чи соціальний стан, професію, рід занять, виконувану функцію тощо;

2) кваліфікувальні номінації, тобто якісні й оцінні назви осіб, пов'язані з емоційним ставленням до них мовців. Однак, як уважають лінгвісти, у комунікативному процесі між системами номінацій осіб і апелювативів не існує повної відповідності, паралелізму не тільки в кількісному, але і в якісному відношеннях.

Ще один потенційний поділ імен загальних у ролі звертання визначено їхнім функційним змістом. За цим критерієм поділяємо звертання на дві групи:

1) неоцінні, що називають адресата;

2) оцінні, покликані не тільки привернути увагу адресата, але і дати йому визначену характеристику. Серед оцінних звертань можна виділити такі групи, як зооніми, фітоніми, назви частин тіла, абстрактні іменники, власне емоційні іменники, сленгові утворення, назви осіб по характерній зовнішній ознаці тощо.

Власні імена можуть бути вжиті як у прямому значенні, як такі, що належать тій чи тій особі,

так і метафорично, тобто прізвища й особисті імена людей, що мають певні духовні і фізичні якості, притаманні усім носіям цієї якості, інакше кажучи, стають конотативно маркованими. У цьому випадку власні імена виконують стилістично функції антономазії, стилістичного прийому, заснованого на взаємодії логічного і номінального значень слова. Під час вживання власних імен у ролі загальних відбувається взаємодія між номінальними і контекстуальним логічним значеннями. Антропоніми, по суті, перестають бути іменами власними і здобувають характерні риси імен загальних.

Розглянемо далі групи звертань, які можна виділити в апелятивному просторі казки Дж. Ролінг «Ікабог».

1. До першої групи ми уналежнюємо звичайні імена, які носять персонажі твору, наприклад:

'Daisy!' whispered Bert, horrified. 'Don't be – don't be silly!'

'All I'm saying, Bertha,' Mr Dovetail was almost shouting, 'is where's the proof? I'd like to see proof, that's all!'

'John!' the old woman croaked, without taking her eyes off Daisy, and a boy much bigger and older than Daisy with a blunt, scowling face came shuffling into the hall, cracking his knuckles.

2. Далі ми розташуємо звертання, які пов'язані з історично наявними титулами. Найвищим у цьому соціальному аспекті є звертання до короля:

His daughters are nowhere near pretty enough to exchange for Hopes-of-Heaven, sire!' said Spittleworth.

The Dovetail house, Your Majesty?'

Слово *sire* можна вважати певним архаїзмом у системі звертань твору.

3. До третьої групи ми уналежнюємо також «титульні» звертання, але дещо нижче рангом, звертання до слуг короля. Тут бачимо два варіанти- по-перше, це просто імена, прізвища, якими сам король звертається до слуг:

'Oh – oh, yes!' said Fred, startled. 'Yes, send a big wreath, you know, saying how sorry I am and so forth. You can arrange that, can't you, Herringbone?'

'Oh, I believe scuffles among children are quite usual, Spittleworth.'

'Cankerby,' said King Fred, for such was the footman's name, 'fetch Major Beamish here;

– по-друге, це звертання зі вказівкою на високий соціальний статус персонажа:

'My lords,' said the king, turning to the stunned Spittleworth and Flapoon, 'pray change into your riding gear and follow me to the stables.

I can explain everything, Chief Advisor,' said Spittleworth with a bow, and for the third time that evening, he related the tale of the Ickabog attacking the king, and killing Beamish, and then the mysterious disappearance of Nobby Buttons who, Spittleworth feared, had also fallen prey to the monster.

'Poor little mites, ain't they, Your Lordship?' she asked him, as he looked around at all the thin, pale children, with his scented handkerchief held to his nostrils.

'You're very well informed, Lady Eslanda,' said Spittleworth, eyeing her closely. 'How did you know there are three soldiers in the dungeons?'

'So, what can you tell us about the Ickabog, Professor Fraudysham?' asked the king.

'Good morning, gentlemen,' said Spittleworth briskly, while the drunken warder snoozed in a corner. 'Good news! You're to stand trial tomorrow.'

3. Одна й та сама особа може бути по-різному позначена у звертанні, залежно від того, хто до неї звертається – це лише прізвище у мовленні короля, посилення на військове звання у мовленні приблизно рівних за рангом осіб:

'Did you see any sign of the Ickabog, Roach?' whimpered Fred.

'How sensitive of you, Major Roach,' said Lord Spittleworth, and the two men swiftly took off their cloaks and wrapped up the body while Flapoon watched, heartily relieved that nobody need know he'd accidentally killed Beamish.

4. Зовсім інші слова вживає король, звертаючись до нижчої на соціальному щаблі людини, виражаючи своє добре, хоча і фальшиве, ставлення до підданих

'What is "old Patch", good fellow?' asked the king, his eyes upon the shepherd's much-darned trousers.

'Shepherd,' said the king, 'we shall travel north this very day to investigate the matter of the Ickabog once and for all.

'Ah,' said King Fred, fumbling with the money purse at his belt. 'Then, good shepherd, take these few gold coins and buy yourself a new—'

'I shall tell you the truth, my good man, seeing as you have looked after us so well, but it must go no further,' said Spittleworth in a low, serious voice.

'What's your name, girl?' Spittleworth asked, halting beside Daisy, and lowering his scented handkerchief.

5. Помітне місце у номенклатурі звертань посідають слова, які виражають родинні зв'язки. Це звертання до справжньої матері:

'Stealing?' gasped Bert, sitting up in his mother's lap and gazing at her with solemn eyes. 'Stealing's very naughty, isn't it, Mummy?'

'Mother, look,' said Bert, in a strange voice, and he set down in front of her the tiny, clawed wooden foot he'd found beneath his bed.

або більш прохолодне звертання до псекдо-матері, де *Ma* можна вважати прізвиськом:

'New child for you, Ma,' said Prodd, carrying the wriggling sack into Ma Grunter's hallway, which smelled of boiled cabbage and cheap wine.

He didn't like children, especially children as dirty as these, but he knew many Cornucopians were stupidly fond of brats, so it was a bad idea to let too many of them die. 'Very well, further funds are approved, Ma Grunter;

звертання до батька:

'Good luck, Daddy!' shouted Bert, and Major Beamish (though he really shouldn't have done) waved at his son

та звертання до сина

'Oh, my Nobby,' she wailed as she walked. 'Oh, down with the awful Ickabog, who killed my poor Nobby!'

6. Поширені також звертання типу *fellow, pal, mate, boy, chap*, що характеризують особу з погляду віку, статі, взаємин, наприклад:

"Patch!" I cries. "Patch! What's got ye, lad?" наприклад:

'We'll rough it here, chaps, like the soldiers we are!' he cried to his party as they entered the city famed for its cheese, 'and we'll set out again at first light!'

7. Саме для цього тексту характерне звертання до фантастичної істоти:

'What language do you sing in, Ickabog?'

Тобто вибір тієї чи тієї форми звертання диктується соціальною ситуацією, тими комунікативними задачами, що переслідує той, хто говорить. У різних ситуаціях до однієї й тієї ж людини звертаються, використовуючи різні форми її імені:

'My husband,' she whispered in a voice so cold that Daisy felt goosebumps, 'was the best horseman in all of Cornucopia. My husband would no sooner have fallen off his horse than you'd chop off your leg with your axe, Dan Dovetail. Nothing short of a terrible monster could have killed my husband, and you ought to watch your tongue, because saying the Ickabog isn't real happens to be treason!'

'We've got an urgent job for you at the palace, Dovetail,' he said. 'A shaft on the king's carriage has broken and he needs it tomorrow.'

'Daniel Dovetail, I heard you singing that silly song. It's Bertha Beamish here, your old friend. Remember me? We used to sing that a long time ago,

when the children were tiny. My Bert, and your Daisy. D'you remember that, Dan?'

Отже, вибір тієї чи тієї форми звертання не тільки соціально, але і психологічно зумовлений. Він залежить від психологічного стану того, хто говорить, так і адресата, від характеру відносин між ними. Значущим є не тільки заміна однієї можливої форми звертання іншою, але і відсутність якої б то не було форми звертання.

Емоційний зміст у тому чи тому звертанні може бути різним. Вище ми зазначали поблажливий тон короля, а у наступних прикладах наявна негативна конотація:

'Hurry up, you lazy chaps!' called King Fred, as the two lords chased him down the corridor. 'There are people waiting for my help!'

The girl's spirit had never quite been broken, although Ma Grunter had tried her hardest to do it. 'What are you saying, Ugly Jane?' she asked. Daisy wasn't ugly in the slightest, but this name was one of the ways Ma Grunter tried to break her spirit.

Для власне емоційних звертань характерні суфіксальні утворення за допомогою суфікса, в орфографії -у, -іє, наприклад:

'There is no Ickabog, Bertie. It's just a silly story.'

'What are you smiling about?' growled Roderick, staring into Bert's filthy face. 'I know you're not going to stab me, Roddy,' said Bert quietly.

Перелічені різноманітні форми звертання яскраво відбивають історичні відносини між людьми з різним соціальним статусом, у той же час не залишаючи поза увагою сучасні типові родинні, дружні та інші апелювативні форми.

Висновки із дослідження і перспективи в цьому напрямку. Практично всі дослідники визнають основними й провідними для звертання дві функції: функцію називання, об'єктивного найменування особи з метою встановлення контакту й функцію характеристики особи, коли на першому плані знаходиться не основне значення лексеми, а те, що вкладається в неї під час адресації, коли у функції звертання використовується слово-характеристика.

Семантизація адресата тісно пов'язана з його позначенням за ідентифікувальною та кваліфікувальною ознаками. Ідентифікувальна характеристика адресата повинна відповідати його диференційним ознакам і взаємостосункам комунікантів, а також вимогам мовного етикету, кваліфікувальна характеристика у свою чергу містить певною мірою навмисне відхилення від мовноетикетних правил, що пов'язано із ситуацією, в якій здійснюється мовленнєвий акт (звертання до неприємної людини тощо).

Ідентифікувальні звертання практично позбавлені характеристики адресата, їх вибір є цілком логічним, оскільки ототожнення предмета мовлення розраховано на безпосереднього співбесідника. Кваліфікувальні звертання певною мірою вимагають контекстного розуміння, тобто підтвердження вербальних тлумачень прикладами вживання того чи того семантично навантаженого звертання.

Для адекватного позначення того, до кого звернене мовлення, мовцю необхідні попередні об'єктивні знання про адресата, що дає мовцю змогу отримати більший вибір апелятивних номінацій (лорд, майор чи пастух у наших прикладах). Якщо ж такі відомості про адресата відсутні або мовцю неважливі ознаки адресата, в функції звертання виступають форми тільки привернення уваги (іменники із значенням особи, власне ім'я тощо).

Кваліфікація адресата передбачає ініціативу мовця та активну участь адресата у процесі використання форм звертання. При цьому сполучаються суб'єктивно-оцінні значення звертання з вказівкою і на об'єктивні риси адресата. Кваліфікувальні звертання виражають те, що мовець думає про адресата.

Різні форми звертання сприяють реалізації комунікативної інтенції тих, хто спілкується, спрямовують мовленнєву дію до визначеної мети. Прагматична функція, притаманна всім мовним одиницям, у тому числі й апелятивним номінаціям, підпорядковує інші функції звертання для досягнення бажаного впливу на партнера під час спілкування. Називаючи адресата тим чи тим способом з відповідною інтонацією, мовець виражає свої почуття до нього, спонукає його до мовленнєвої або немовленнєвої дії.

Оскільки форми звертання містять інформацію не тільки про адресата (диференційні ознаки: стать, вік, професія, соціальний статус та ін.), але й про взаємостосунки комунікантів, їх рольові позиції, вони виконують етикетну функцію, тобто встановлюють можливі прояви поведінки в процесі спілкування, іншими словами, звертання виступає в ролі індикатора і регулятора характеру соціальних та інтерперсональних стосунків.

Перспективи дослідження ми вбачаємо в аналізі звертань у всіх серіях книг Дж. Ролінг, зважаючи на те, що ці твори є сучасними і в той же час певною мірою стилізованими під старину, що дає змогу порівняти історичний та сучасний стан номенклатури звертань в англійській мові.

Список літератури:

1. Артёмова А. Ф., Леонович Е. О. Формы обращения в английском языке. *Иностранные языки в школе*. № 5. 1995. С. 8-15.
2. Оликова М. А. Обращения в современном английском языке. Львов: Вища школа, 1979. 232 с.
3. Олійников В. А. Структура та функції категорії звертання в сучасній українській літературній мові (на матеріалі текстів акафістів). Дис. ...канд. філол. наук зі спеціальності 10.02.01 «Українська мова». Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки. Луцьк, 2020. 259 с.
4. Райлянова В.Э. Эмоционально-оценочный потенциал осложненных обращений. *Вісник Дніпропетровського університету. Мовознавство*. Дніпропетровськ: ДНУ, 2000. Вип. 5. С. 120-123.
5. Трищенко І.В. Семантичний контраст і нерівність в позиції звертання (на матеріалі англомовної художньої прози). *Синopsis: текст, контекст, медіа*. 2020, 26(2). С. 66–72.
6. Трищенко И.В. Стилистические и коммуникативные особенности номинаций-обращений в художественном тексте. Автореф. дис. ...канд. філол. наук зі спеціальності 10.02.04 «Германські мови». Київ. 1990. 20 с.
7. Rowling J. K. The Ickabog. Electronic resource <https://www.rowlingindex.org/work/ickb/> (date of address 20/05/2022)
8. Whitcut J. The Language of Address. *The State of Language*. L.A. Michaels, C. Ricks(Eds). Berkely, 1980. P. 89-97.

Panchenko O. I. HISTORICAL AND CONTEMPORARY ADDRESS IN ENGLISH ARTISTIC TEXT (BASED ON THE TALE “THE ICKABOG” BY J. ROWLING)

Problems of communication occupy a prominent place in modern linguistics and other fields of science, so we believe that the article is written in line with current issues, as any communication begins with identifying actors in this process, and in many cases this definition is created by address. The relevance of the work is that the systematic approach, analysis and description of forms of address in modern English are not yet fully completed, and this information is very important for the organization of the communication process. Our approach to the study of address is related to its functioning as an element of the literary text, which allows us to see in one plane both historical and modern forms of address in English. The purpose of the work is to

give a systematic and classified description of the forms of address in the English literary text. As a material for the study, we used the work by J. Rowling "The Ickabog". Groups of addresses that can be distinguished in the space of J. Rowling's tale are common names that bear the characters of the work, addresses related to historically existing titles. The highest in this social aspect is the address to the king. Another group also includes "title" appeals, but somewhat lower in rank, addresses to the king's servants, or to a person lower in social status. A prominent place in the nomenclature of address is occupied by words that express family ties. There are also common words such as fellow, pal, mate, boy, chap, which characterize a person in terms of age, gender, relationships. This text is characterized by the address to a fantastic creature. These various forms of address clearly reflect the historical relations between people of different social status, while not ignoring the modern typical family, friendly and other forms of address. We see the prospects of the study in the analysis of address in all series of J. Rowling's artistic works, given that these works are modern and at the same time somewhat historically stylized, which allows comparing the historical and current state of the nomenclature of appeals in English.

Key words: address, title, social status, classification, artistic text.